

KI A MAGYAR JEANNE D'ARC?

Ilona ürügyén Annáról

KRONSTEIN GÁBOR

Még vajúdik a gondolat, máris megszületik a hátsó szándék. Még ki sem tették a pontot 1956 egyik epizódjának tisztázása után, mi több: hivatalosan el sem kezdte a valóság feltárását, máris megindult körülötte a legendaképzés. Tóth Ilona ügyéről van szó. A summa cum laude doktornőről, aki fölkelőosztag élén állt, sebesült forradalmárokat bűjtött és kezelte; aki intézményét a szellemi ellenállás egyik pesti gózává tette — ugyanakkor tettes-társként bírálja, hóhéra és sírásója lett egy fiatalembernek. Úgy tartotta, besúgó. Úgy tartotta, halált érdemel.

Az ügyért — mondta és mondják ma is. Fanatizmusból — közölték, írták le már kortársai. S ezt az érzelmi hátteret erősítették meg az egykori és mai szakértők. Tóth Ilona büntetése, a halál nem áll arányban tetteivel. Minden valószínűség szerint ezt az álláspontot fogja meg erősíteni a mai jogszolgáltatás is, amely e per törvényességi megóvását fontolgatja.

Tette hősi, ő maga a magyar Jeanne d'Arc — vallja most egy írástudó, a költő Pardi Anna, aki a gesztusával bekapcsolódott az évszázados vitába. A vita a vakbuzgalomból elkövetett kegyetlenség értékelése körül folyik az európai kultúrában. Pardi Anna álláspontjának időszzerű politikai összefüggései is vannak, nem is mellékesek. Ezért pontos a cím: Ilona csak ürügy, Anna megítélése a lényeg. Ilona nem felelős Annáért. Anna viszont felelős mindkettőjükért.

A történetből csak annyit idézek, amennyi az olvasó szemében igazolhatja a fanatizmus jelenlétét, mint a tett kiváltóját Tóth Ilona és két társa személyiségrajzában. A tényeket és a Tóth Ilona-percepciót jól körvonalazza Pardi Anna (Fehér lohogó októberi balladán — Magyar Fórum, október 23.) és *Zimber Szilvia* (A Tóth Ilona-dosszié lapjai. Pesti Hírlap, október 24.). Érdekes fejtegetéseket olvashatunk **Eörsi István** emlékezeiseiben (Emlékezés a régi szép időkre — Bp., 1989: 73-74. o.), aki a per másodrendű vádlottjának egy időre börtöntársa volt.

1956. november 18-án este a Domonkos utcai ideiglenes kórházban működő ellenállók egyik röpcédulázásról visszatérő kis csapata magával hozta **Kollár Istvánt**, aki gyanússá tette magát, hogy megfigyelte, mit csinálnak. Találtak a zsebében egy fényképet, amely őt ávos egyenruhában ábrázolta. Kollár szerint heccből, felvágásból fényképezte le magát bátyja egyenruhájában, de ezt nem hitték el neki. Vallatói behívták a szobába Tóth Ilonát, aki szigorú orvosként is vezetője volt a Péterffy kórház és kihelezett részlegének, de egyben vezetője is egy népes ellenállási osztagnak. Megkérdezte, bűnös-e szerintük Kollár. Igen, felelték rá. Tóth Ilona ekkor altatószert és maszkot hozott, elkábította Kollárt. Benzininjekciót akart beadni a nyaki verőérbe, de ismételtelen nem talált be. Ezért ugyanezzel a tűvel többször is a szívátjékba szúrta, a fecskendő azonban szétment a kezében. A levegő bevezetése a szív-kamrába tehát ugyancsak nem sikerült.

Kollár idővel éledezni kezdett. Áthurcolták egy mellékhelyiségbe. Ott a későbbi per harmadrendű vádlottja: **Gönczi Ferenc** bakancsával széttaposta az éledező nyakát. Kollár megfulladt. Így a közben újra odahívott Tóth Ilona — köztöni ment, s kávé főzött a két szobával odább szalmazdatot szerkesztő két újságíróknak — már fölősegesen szurkált ismét bele Kollár szívébe. A kölcsönkapott zsebkész pengéje vagy halottba mélyedt bele, vagy —

mint egyes szakvélemények állítják — a már utolsó perceit élő embert érte. Az ítélethez és -végrehajtó kis csoport a holtat és néhány tárgyi bizonyítékot átvitt elrejtetni a szomszédos telek kertjébe.

Eörsi István azt figyelte meg a Tóth-per harmadrendű vádlottjáról, **Gyöngyösi Miklósról**, hogy ez a többszörösen büntetett zsebtolvajbörtöntárs „a forradalom idején a forradalom tisztaságának megszállott őrzőjévé vált”. Az volt a véleménye, hogy a spiclik bemocskolja a forradalmat, halál rájuk. Hasonló felfogást vallott a bakancsos igazságszító is. **Gönczi Ferenc**, a volt politikai tiszt meg is jegyezte a bíróság előtt: a kiskatonáknak mindig azt tanította, hogy az árulóval elbánni kötelesség. Úgy, ahogy az Ifjú Gárda tette. Ha viszont — jelentette ki a tárgyalóteremben — Kollár mégsem tartozott az állampéldemisekhez, ők valamennyien gyilkosok, s megérdemlik a halált.

És Tóth Ilona? Pardi Anna e tekintetben meggyőző. Mint írja, a medika már tíz éve készült rá, hogy feladatteljesítés közben haljon meg. Az érzékeny, céltudatos, tehetséges, magát küldetésűdata segítségével agyonszabályozó, komoly teremtés egyéni életét aszkétikusan alárendelte annak az ügynek, amely mellé odaállt. Előbb hivatásának, majd hivatása mellett, azt is megelőzve a forradalomnak, a felkelők közösségi ügyének. 1956 novemberében maga a kristályos gyűlölet mérlegelt és minősített altatóval, benzinnel, zsebkéssel. Az ellenség a szovjet rendszer és hadserege, a **Kádár-rezsim** és kormánya, az állampéldemisek és minden ember. Kétszerezen ellenség, ha álcásan, magát leplezve lép fel. Kollár, a besúgó, e mércén mérve nem érdemelt kíméletet.

Mindkét cikkíró bőven idéz az írásszakértőtől. **Zimber Szilvia**: „Tóth Ilona pszichikuma szélsőséges. Különleges helyzetekben el-

veszti valóságérzékét. Szubjektív idealista, aki személyes kapcsolatban érzi magát valamilyen felsőbb parancsal. Istenhívó... Valószínűleg egy teljes, fiatal életet át készült a hősi halálra”. Érdekes az írásszakértő megjegyzése azzal kapcsolatban, hogy a gyermek és a felnőtt Tóth Ilona frása alig változott, „a gyermeklány és a halálra ítélt orvos jelleme között alig van különbség”. Pardi Anna: „Tudatosan vállalt mártíromságot, Jeanne d'Arc-i effektusokkal a lelke mélyén... hétköznapi szempontból személyisége abnormális, magasabb aspektusból baljós lelki alkat”, noha „hívó református”.

Jegyezzük meg a szakértői vélemények árnyalatait. Torz lelki alkatról, eltorzult vallási értelmezésről van szó. Nem azt mondják: Tóth Ilona Jeanne d'Arc volt, hanem hogy legföljebb annak hitte magát. Esetleg nem is hitte, csak az elemzők vélnek felismerni benne ilyen motívumokat, lelki párhuzamokat. Ez a vélelem a személyiségszerkezetre s nem a tettekre vonatkozik.

Így tehát nem a szakértők ítélik magyar Jeanne d'Arcnak Tóth Ilonát, hanem az állítás Pardi Anna véleménye. „Mindketten férfi módjára küzdöttek népük szabadságáért. Katonák voltak, tiszták, szűkek. Tóth Ilona, a parancsnok férfiakkal vette körül magát, de a szerelmi ajánlatokat elutasította. Különös párhuzam van közte s a francia hős lány között abban is, hogy a szív, a szívük perdöntő tanú más dimenziókban. Jeanne d'Arc szíve nem hamvadt el a máglyán. Tóth Ilona késszúrása az ávos szívébe más bűnmegvilágítási tényfeltárást takar”.

Az erkölcsös kegyetlenség dilemmájának a világ politikai történetében és kultúrájában nagy hagyománya van. Minden forradalom és minden — forradalmi logikát alkalmazó — ellenforradalom, szinte

valamennyi félig és teljesen törvényen kívül ügyködő mozgalom, titkos társaság, szekta és gang szembenézett vele. Jó megoldást senki sem talált. A jelenséget elemezte **Saint-Juste**. Nyugtalanította a probléma, ha nem is egyformán, **Petőfi** és **Kossuth**. („Lamberg szívében kés, Latour nyakán/ kötél, s utának több is jön talán...”). **Dosztojevszkij** és **Gorkij** egyaránt kulcsregényt szentelt neki. A probléma-történetnek ma sincs vége, hiszen a dilemmát a félműveltekhez is közel vitte a mai tömegkultúra.

Eörsi helyesen utal rá, hogy az '56-os ifjúságot nevelése szerepvadára sodorta. Egyrészt hadimórált sugalltak neki osztályharcos, antifasiszta érvekkel, az érzelmi azonosulás fölkelésének szándékával. Másrészt azt is mondták, kérje számon környezetét a polgári megvalósításnál magasabb szintű és a társadalmat mélyebben felszántó erkölcsöt. A népit, a forradalmat.

Amikor ütött a számonkérés órája, kiderült, e tetemrehívás módzatai igencsak különböznek egymástól. **Angyal István** és **Pongrácz Gergely** ávosok életét mentették meg, pedig e testület tagjait aligha szerették jobban, mint a Domonkos utcaiakat. A törvényesség gondolatát a forradalom tisztaságának eszméjével is okkal kapcsolta össze azokban a napokban három olyan különböző közéleti személyiség, mint **Déry Tibor**, **Nagy Imre** és **Németh László**. **Eörsi** szerint a kórházban éppen illegális lapot csináló **Obersovszky Gyula** és **Gáli József** is elítélte a kivégzést. Talán nem állt tőlük sem messze az igazságügyi szakértő mai álláspontja: „A népfelhaborodásból elkövetett emberölést jogállamilag nem lehet helyeselni, ám a kataklizmák vejejárója”. A „Jeanne d'Arc-izálás” így legföljebb egy a sokféleségben, s nem éppen a legszerencsésebb.

Nem tudunk eleget s elég bizonyosat **d'Arc-i Jankáról**. Leginkább még a mítosszá stilizált nemzeti és

vallásos hősnőt ismerjük. De sem a historizáló értelmezések, sem a — legújabbban már magyarul is olvasható — periratok nem mutatnak ki a jelleméből kegyetlenségbe áthajló fanatizmust. A lotharingiai lány nem az emberélet fölött rendelkező morális kevélység példája. Nem volt továbbá sem gyerekes, sem a me-revségig gátlásos, sem abnormális személyiség, sem baljós lelkiakat. Az ilyen feltételezéseknek tettei, melyek közismertek, ellentmondanak. Mindenestre szentté avatták.

Ideje, hogy elmondjam a saját véleményemet. Szememben senki sem nevezheti ki magát önkényesen embertársa bírójának, ügyészének és hóhérajának, különösen nem így együtt. Tóth Ilona ezért nem hő-söm. Annak tartom, aminek Pardi Ilona is nevezi: 1956 egyik legellentmondásosabb alakjának. Neki is kijár a tisztességes, jogszerű mérlegelés és a méltányos elbírálás. Akár fölmentés is. Az sem kétséges előttem, hogy a Tóth-per — és annyi más abból a korból — koncepció történelemfelfogás alapján hozott kegyetlen és igazságtalan ítéleteket. Ebben az eljárásban a hatóságok — jakobinus módra — összeamalgamozták a szellemi ellenállásban résztvevők jogi ügyét a Kollár halálában részes felkelők ügyével. Jót lehetett így ütni az egyetemi ifjúság és az értelmiség polgári engedelmességi mozgalma.

Mind ez egy dolog. Más dolog az, hogy az ember nemcsak barátjáról, hanem választott példaképeiről is megismerszik. Pardi Anna találhatott volna 1956-ból különb és kevésbé ellentmondásos mintát is olvasói számára. Hősit és önfeláldozót. Orvost és ápolónót is, akik életmentés közben haltak meg. Fiatal fűkát és lányokat is, akik az egyenlőtlen harcba vagy a vereséget követő megtorlásba rokkantak, haltak bele. Nyilván, egyikük sem volt *Bayard lovag* vagy éppen Jeanne d'Arc. Inkább csak a körülmények tették őket hőssé. Éppen ezért követhető példaképek. Hétköznapiak. Mint ahogy a forradalom hősiessége és embersége is hétköznapi volt.

Pardi Anna most egy megcsontult emberségű antitragika előtt hajtana meg az utókor zászlaját. Cikkét szerepvadarnak tartom. Ugyanarról a szerepvadarról van szó, mint amely azt a militáns jobboldalt tölti el, melynek lapjában publikált. A hagyományokban is érvényesülő törvénytisztelet és az esetleges hatalomvesztéstől motívált aggodalom ütközik össze mostanában a jobboldal etikájában. Számukra — vélik soraikból sokan — az érték és az érdek konfliktusából az mutathat kiutat, ha — akár a hagyományok síkján — meg tudják keresni a kivételes helyzet indokait. A kivételes helyzetet, amikor a törvényt áthágni nem vétek, hanem kötelesség: erkölcsi érdem.

Pardi Anna valamilyen okból e jobboldal példatárába illesztett felhasználható gondolatmenetet: a fehér köpönyeges orvos, aki életek mentésére esküdtött fel, bűnt követ el, ha emberi életet olt ki. Kivéve, ha... no, láttuk már, mikor. Ilyen esetben, ha nő, bizony magyar Jeanne d'Arc-ká magasztosul.

Pardi Anna érvelése nem meggyőző, viszont kegyeletsértés. A lelke rajta. Cikke belőlem viszolygást és őszinte sajnálatot váltott ki. Nem tudom, kit sajnáljak jobban: Tóth Ilonát, Pardi Annát vagy 1956 emlékét, melynek ellenforradhumanizálása, lám, megdőtt.

NEGYVENKÉT ÉS FÉL MILLIÓ ÁLDOZAT

Jakabffy Ernő még hozzáteszi...

Jakabffy Ernő, a Magyarok Világszövetségének alelnöke tegnap felkereste szerkesztőségünket, és kifogásolta, hogy lapunk szeptember 21-i számában a kismartoni kisebbségi konferenciáról szóló tudósításunkban kimaradt előadása mondanivalójának a lényege. Alábbiakban közöljük a kifogásolt rész eredeti szövegét, és Jakabffy Ernő újságírónkhoz szóló kommentárját.

„E barbárságok mind egyikét, különösen a térben és időben hozzánk közel állókat, szamaritánus lélekkel kell számba vennünk, és megértenünk a fájdalmak kimondását. Erre elsősorban azért van szükség, mert hatnunk kell az emberek értelmére és érzéseire — a jobb, humanusabb, békésebb jövőnk reményében. Megértésem és együttérzésem a zsidóság fájdalmával, a náci által galád módon elpusztított testvéreink milliósával kapcsolatban teljes és egyértelmű. Fontosnak és jogosnak tartom hatásos, 45 éve tartó erőfeszítéseiket

azért, hogy ezt az emberi ségen esett gyalázatot megismertessék a világgal, az utókorral — annak érdekében, hogy meg ne ismétlődhessenek!

Mert sajnos megismétlődött — hatványozottan! S most ezt az utóbbi régtudott, de hivatalosan csak most elismert népirakást kell tudatosítanunk a világgal. Természetesnek veszem, hogy ahogyan én megértem a zsidóságon esett barbárságok jogos elítélését, úgy ők is ugyanolyan megértéssel segítsenek a bolsevista bűnök feltárásában és ismertetésében. A moszkvai Orosz Tudományos Akadémiának nyugati rádiók által is közölt kutatási eredményei szerint a kommunista rendszer 42,5 millió embert irtott ki. S e szám csupán a Szovjetunióra korlátozódik. Hol van még Kína, Vietnám, Kambodzsa, Etiópia és még tucatnyi kommunista állam, amelyekben közismerten irtották a másként gondolkodókat?!

Ezek is olyan hihetetlenek tűnő embertelen-

ségek, mint a náci bűntettei. De ezeket a kommunisták követték el! Ha vannak önök között, akik még nem hallottak erről, ez annak a következménye, hogy ezzel eddigelő vajmi keveset foglalkozott a tömegtájékoztató. Véleményem szerint ebben a kérdésben is nagy visszafogottságot kell tanúsítanunk anélkül, hogy ezáltal elhanyagolnánk az igazság feltárását és ismertetését. Ne fasisztázzuk és ne bolsevikozzuk egymást, hanem inkább próbáljuk áttekinteni a bűnös múlt mindkét oldalát, s az ebből nyert megértéssel és türelemmel közeledjünk egymáshoz.”

Kedves **Faggyas Katalin!** Én ezt az ön által kihagyott rész mondanivalóm lényegének tartom, és ezért reagálok. Ismerve a Pesti Hírlap szavahihe-tő és igazságkereső szellemét, csakis véletlenül tartom a kihagyást — de szerencsétlen véletlenek! Engedje meg kérem, hogy megkérdem: önnel, mint újságíróknak nem érdekes az, hogy egy rendszer a Gulág haláltá-

boraiban 42 millió embert pusztított el — zömmel a saját fajtájából? Ha ez a kutatási eredmény nem a saját tudományos akadémiauktól származna, hanem mondjuk csak úgy — „szavahihetően” — szotognának róla, nem lobbanna-e fel magában már ez esetben is egy ellenállhatatlan újságíró vágy, a „felderítő újságírás” izgalmas vágya, hogy utánanézzen, mi is igaz ebből a rettenetes hírből, ebből az emberiség történelmének egyik legnagyobb népiértéki gyalázatából?!

Mi egy újságíró feladata? Elsiklani a maga vagy a munkaadója vagy az államrendszer számára nemkívánatos hírek felett — avagy felkutatni és az olvasó tudomására hozni azokat? Választ, sajnos, alig merek remélni kérdéssemre. Pedig milyen szép lenne, ha azt mondhatnánk: Íme a magyarországi újságírás is ott tart már, hogy leközi és megválaszolják a beküldött kritikát — hangzott végül Jakabffy Ernő nyilatkozata.